

A KRITIKAI LAPOK PROGRAMCIKKEINEK KELETKEZÉSÉRŐL*

GYAPAY LÁSZLÓ

Kölcsey kritikával kapcsolatos munkáinak sorát *A' Poësis és Kritika*¹ című írása nyitja meg. Ezt 1815-ben néhány hónappal azután vetette papírra, hogy befejezte Csokonairól írott recenzióját.² A gyakorló kritikus tehát tevékenységének elméleti megalapozására törekedett. A tanulmány azonban töredékben maradt. 1816 nyarán megint nekirugaszkodott a feladatnak, és a már meglévő szöveg felhasználásával *Jegyzetek a' Kritikáról és Poësisről*³ címen újabb tisztázó szándékú értekezés megírásába kezdett, amit ismét abbahagyott. Ezeknek az írásoknak a befejezetlen volta, és így a kérdés lezáratlansága azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy 1817-ben Kis Jánosról és Berzsenyiről határozott ítéleteket tartalmazó recenziókat⁴ közöljön, de a küzdelmet az elméleti tisztázás érdekében nem adta fel. 1823-ban, amikor határozott körvonalat öltött az 1826-ban útjára indított, Szemere Pállal közösen szerkesztett *Élet és Literatura* című kritikai folyóirat terve, Kölcsey ismét belekezdett egy töredékben maradt, a szerző halála után *Ízlés*⁵ címen publikált tanulmányba. A gondolatmenetek elakadása azt mutatja, hogy Kölcsey nem jutott önmagát megnyugtató eredményre. 1826-ban az *Élet és Literatura* nagy kritikáiban is érinti az elméleti problémákat,⁶ de láthatóan továbbra is hiányérzete van. 1827 januárjában azzal az elhatározással utazott Pécelről Csekébe, hogy otthon egy kritikáról szóló tanulmányt ír feltehetően az *Élet és Literatura* valamelyik jövőbeli kötete számára. Erről tanúskodik az 1827. február 17-én Bártfayhoz intézett levele: „Schlegelt örömei közt olvasám végig; az igen derék Író, kit akkor is kénytelenek vagyunk tisztelni, mikor értelmétől különbözünk. Még dolgom lesz vele, mert a' Kritikáról fogok valamit készíteni, 's azután tartozott köszönettel küldöm vissza.”⁷ A terv azonban ekkor nem valósult meg, és Kölcsey 1828. március 1-én azt írja Szemerének, hogy

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

This work was carried out as part of the TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 project in the framework of the New Hungarian Development Plan. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

¹ Lásd KÖLCSEY 2003, 19–21.

² KÖLCSEY Ferenc, *Csokonai Vitéz Mihály' munkájának kritikai megítéletek*. In: KÖLCSEY 2003, 39–47, 296–297.

³ Lásd KÖLCSEY 2003, 31–38, 249–263.

⁴ KÖLCSEY Ferenc, *Kis János versei*. In: KÖLCSEY 2003, 48–52, 370–372; KÖLCSEY Ferenc, *Berzsenyi Dániel versei*. In: KÖLCSEY 2003, 53–61, 393–401.

⁵ Lásd KÖLCSEY 2003, 105–109.

⁶ Lásd KÖLCSEY Ferenc, *Körner Zrínyijéről*. In: KÖLCSEY 1960, I, 532–534; KÖLCSEY Ferenc, *A leányórzó*. In: KÖLCSEY 1960, I, 594–596.

⁷ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1827. febr. 17. KÖLCSEY 2007, 178.

az ő közvetítésével küldi vissza a Schlegel-köteteket⁸ Bártfaynak, majd néhány Calderon-kötettel kapcsolatban hozzáteszi: „*Én ilyenekkel foglalatostkodni többé rá nem érek.*”⁹

Az értekezés megírása akkor került újra napirendre, amikor a fiatalabb nemzedékhez tartozó Bajza és Toldy egy korábbi terve, miszerint Vörösmartyval és Zádor Györggyel együtt kritikai lapot adnak ki,¹⁰ megvalósuláshoz közeledett. 1830. október 21-én Bajza ennek részleteiről számol be Kölcseynek azzal a céllal, hogy munkatársnak nyerje meg: „*Egy társaság – írja –; melly a’ magyar nyelv’ ‘s literatura’ virágzásáért buzog, szólítja-fel ‘s kéri a’ Tekintetes Urat általam dolgozó társnak egy kritikai folyóíráshoz. Nálunk a’ kritikának a’ Tekintetes Úr ada lételt ‘s hasznát is jobban a’ Tekintetes Úrnál, úgy hiszem, egyikünk sem fogja érteni: szerénytelenség volna tehát azt itt fejtegetnem ‘s annál fogva törekednem a’ Tekintetes Urat a’ társaság’ részére birni. Közöttünk a’ Tekintetes Úr’ tudománya, ítélete, részrehajlatlan indulatja iránt egyenlő a’ bizodalom ‘s ez vala indító ok, hogy a’ Tekintetes Úr’ dolgozásait minden másokéji előtt igyekezzem a’ nevezett folyóírás számára kinyerni.*

Az idea nem új. Ez előtt mintegy öt évvel szándékozott Toldy Ferencz barátom egy illy kritikai gyűjteményt alapítani.¹¹ de kiadó akkor nem találkozott. Mert nálunk mingyárt gyűlöletes, haki egyikét recenzióban egyikét író felett ítéletét hallatni merte; az pedig, ki egy egész kritikai folyóírás’ kiadására szánta-fel magát számot tarthat reá hogy köz üldözés tárgya leend ‘s feláldozza polgári szerencséjét. Én mind ezeken túl téve magamat eltökélém, hogy e’ gyűlölt provinciát vállaimra veszem, ‘s a’ dolgozó társak’ erejével, segedelmével ha egyebet nem, legalább elevenséget és mozgást hozok ezen lethargiában sinlődő literaturába.

A’ planum röviden ‘s fő pontokban ez: A’ folyóírásban semmi egyéb helyt nem fog mint kritika. Megítéltetnek benne mindennemű magyar, vagy magyar-országot illető idegen munkák is, akár melly korban jöttek legyen ki: de főkép még is a’ legújabb productumok. Benne a’ szabad, őszinte, részrehajlatlan ítéletnek kell uralkodnia, néha élesnek és csípősnek is, de soha nem illetlennek, soha nem durvának. A’ kiadó társai’ és maga munkáji ellen is felveszen kritikákat, egyedül redactiója ellen nem. A’ dolgozó társaknak tetszésükre van hagyva magokat munkájik alatt megnevezni vagy nem. Az író’ nevét, ha kívántatik, a’ redactornak kötelessége lészen a’ legszorosb titok alatt tartania. A’ folyóírás apró, hat-hét ívnyi, füzetekből fog állni, hogy annál többször és sebesebben jelenhessék-meg. A’ füzetek’ kijövetele nem lesz időhöz kötve, hogy privilegiumot [kiváltság; itt: lapengedély] kérni ne legyen szükség. Czíme leszen: Kritikai lapok. Az első füzet még 1831. előtt fog kijöni.

Ha a’ Tekintes Úr dolgozásaival szerencsétlen hajlandó volna, most előlegesen arra bátorokdnám kérni, méltóztatnék egy értekezést írni a’ kritikáról. Nevezetesen mi legyen a’ kritika? Minemű befolyása és hasznai lehetnek a’ literaturára általányosan, különösen pedig a’ magyar literaturára? Hová tévedhet idővel a’ magyar literatura kritika nélkül? ‘stb. a’ mint a’ Tekintetes Úr jónak itélendi. Ezen értekezés az első füzetben előszó gyanánt állhatna. A’ második füzetre bátorokdnám kérni Horvát Endre’ Arpádiásának (melly most

⁸ Nagy valószínűséggel: SCHLEGEL 1825

⁹ Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1828. márc. 1. KÖLCSEY 2007, 251.

¹⁰ Vö. Bajza József Toldy Ferenchez, 1829. szept. 6. BAJZA–TOLDY 1969, 472.

¹¹ Lásd Toldy Ferenc Bajza Józsefhez, 1826. jan. 21. BAJZA–TOLDY 1969, 277; Toldy Ferenc Bajza Józsefhez, 1826. febr. 18–19. BAJZA–TOLDY 1969, 281–282.

nyomatik Esztergomban)¹² recenzióját. Szabadságában fog állni a' Tekintetes Úrnak minden tartalék nélkül, akár mellyik író felett elmondania itéletét, 's ha kívánja hogy neve ne tudassék, férjfiúi szavamat adom, hogy legbiztosabb barátim sem fogják megtudni 's munkáját nyomtatásra is önnön kezemmel írom-le. – A' recenziók' kiterjedése nincs semmi quantitáshoz szabva. Egy recensio állhat hét nyomtatott ívből is.

Meghívásomat azon reménnyel rekesztem-be, hogy válaszával a' Tekintetes Úr minél előbb szerencsétleni fog, 's annál inkább, minthogy az első füzet' nyomtatását November' végén szeretném kezdeni."¹³

Kölcsey hamar és röviden felel: „Kritikai lapjaidhoz szerencsét kívánok. Felszollításodat éránta lehetetlen vala hidegen vennem. Fáj, hogy épen most kelle a' Szathmár V[árme]gyei Statutumok [rendeletek, határozatok] újradolgozásával elborítanom, 's hívásodnak e' hónapban engednem nem szabad. Azonban ismervén Téged, 's barátid' egy részét, jól érzem, hogy első füzetedből kimaradásom semmi csonkaságot magával nem hozand; én már úgy is az avulók közé tartozom, 's legfőbb örömem a' leszen, ha kevés és parányi próbáim minél előbb többek, nagyobbak és jobbak által feledségbe hullanak. [...] Ohajtom, hogy buzgóságod a' tövises pályán meg ne csökkenjen.”¹⁴ A válaszból ki kell emelni, hogy Kölcsey egyrészt nem reflektált a Horvát Endre Árpádjával kapcsolatos ajánlatra, másrészt minden udvarias és átengedő gesztus ellenére nem hártotta el a kritikáról szóló tanulmány megírását, csupán azt tartotta lehetetlennek, hogy a Bajza szabta, szinte illetlenül rövid határidőn belül teljesíteni tudja a feladatot. Ebben a szellemben tájékoztatta Szemerét is a történekről: „Bártfaytol és Bajzától vettem levelet. Az verseket kér az Aurora' számára; ez Kritikai folyóírásába Recenziókat. Verseket küldök a' régiékből; de Bajzának illy hirtelen nem küldheték semmit.”¹⁵

1830. november 17-én a Magyar Tudós Társaság Igazgató Tanácsa megtartotta első ülését, melyen Kölcseyt vidéki rendes tagnak választották.¹⁶ Ez azzal a következménnyel járt, mint erről Döbrentei, az ülés jegyzője magánlevélben tájékoztatta barátját, hogy a következő év januárjában és februárjában a tagoknak Pesten meg kell jelenniük az Akadémia első nagygyűlésén.¹⁷ Ezt a váratlan utazást számításba véve fogalmazta meg Kölcsey december 15-én Bártfaynak szóló levelét, mellyel lényegében annak a Bajzának is üzent, aki válasz nélkül hagyta az ő egy hónappal korábban írott, most idézett feleletét, és akinek feltehetően így kívánta jelezni, hogy a határidő rövidegét némileg furcsálja: „Bajzának irtam valami rövidet, a' mint akkori környülményeim engedék. Fáj nekem a' megszellítés' késősége, mert azt írá, hogy első füzetét még Novemberben akarja kiadni. Én Bajzát becsülöm, 's olly

¹² PÁZMÁNDI HORVÁT Endre, *Árpád: (Tizenkét Könyvben) Szókalauzzal*, Pest, Beimel József Könyvnyomató Intézetében, 1831. A kötet Pesten jelent meg, és Kölcsey végül 1831. március 4-én az Akadémiától kapott megbízást a mű ismertetésére (vö. A' magyar tudós társaság kis gyűléseinek Jegyzőkönyve, 1831. márc. 21. 4. ülés, 20. pont, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL K 1389; Kazinczy Ferenc és Szemere Pál Kölcsey Ferenchez, 1831. márc. 24. KÖLCSEY 2007, 339.). A feladatot elvégezte és az ismertetést egy rövidebb és egy hosszabb változatban dolgozta ki (KÖLCSEY 1960, I, 694–712; VISZOTA 1914, 237–247; 354–358.).

¹³ Bajza József Kölcsey Ferenchez, 1830. okt. 21. KÖLCSEY 2007, 296–298.

¹⁴ Kölcsey Ferenc Bajza Józsefhez, 1830. nov. 15. KÖLCSEY 2007, 302–303.

¹⁵ Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1830. nov. 15. KÖLCSEY 2007, 304.

¹⁶ Lásd Teleki József Kölcsey Ferenchez, 1831. jan. 15. KÖLCSEY 2007, 322–323.

¹⁷ Döbrentei Gábor Kölcsey Ferenchez, 1830. nov. 18. KÖLCSEY 2007, 305.

czélra, millyenre felhívott, örömet szövetkeznek vele. De ha Ő engem valami olyan formának hisz, mint levelében magasztal: talán nem volna szerénytelenség azt ohajtanom, hogy ha még, történetből, füzetét prés alá nem adta, várná meg Pestre érkeztemet, melly Döbrentei leveleként nem maradhat soká; vagy ha nem, legalább tudósítana az első füzet' foglalatajáról, abban az esetben tudnillik, ha kívánt értekezésem a' kritikáról még elfogadható lenne. Én igen idvességeseznek lelem a' szándékot, miről tudósít; 's annál idvességesebbnek, mivel a' nyelv eránti lelkesedés, 's a' Tudós Társaság, az írások számát bizonyosan szaporítani fogják. Azonban azt is ohajtanám tudni, csupa aesthetikai tendenciájuk lesznek e a' kritikai lapok? Én ohajtanám; ne! 's azt is, hogy minden különbség nélkül minden új könyvről, kicsinyről vagy nagyrol, szó tétessék."¹⁸ A levélből sejthető, hogy annak papírra vetésekor Kölcsey már valószínűleg eldöntötte: hamarosan megírja Bajza felkérésére a tanulmányt, annál is inkább, mert abban olyan problémát kellett tárgyalnia, ami a Kritikai Lapoktól függetlenül is hosszú ideje foglalkoztatta, és az Akadémia megalapítása aktualitását is fokozta. A körülmények szerencsésen alakultak, hiszen – mint Szemeréhez küldött soraiból kiderül – lelkiállapota alkotásra alkalmas volt: „magamrol tudom, hogy a' Genius örökösön számkivetve nincs onnan, hol egyszer lakott. Ez a' nemzeti közgyűladoszás, közlekedés, melly e' távol vidékben is ég; ez a' köz részvétel, mellyel itt a' M.[agyar] Társaságot 's az én kineveztetésemet fogadták, kirántott engem is hidegségből. A' December 4diki országos ülésben felolvasott Resolútiók¹⁹ épen jókor jövének felmelegedésemet újrol nevelni; 's ime gazdaságom' kedvetlenségei, 's hivatalom szárazságai közt is lángolok; 's fejem annyi 's olly sokféle gondolatokkal tele, hogy a' bőőség még akadályomra van a' dolgozásban."²⁰

Ha igaz, hogy Kölcsey a Bártfayhoz írott december 15-ei levelét részben Bajzának szánta, a feladó elérte célját. A címzett célba juttatta az üzenetet, és a Kritikai Lapok kiadója helyett felelve, tapintatosan igyekezett elejét venni minden sértődésnek: „Bajza, kivel épen most szóltam, a' legszívesb tiszteletét jelenteti általam. Kritikai leveleinek első füzete már már nyomtattatik. [Mint látni fogjuk 1831. jan. 12-én kerül majd a cenzorhoz; febr. 24-én jelenik meg!] Nagyon ohajtotta volna azt a' Te értekezéssel díszesíteni: de minthogy csak későbbre nyujthattál neki reményt leveledben, ez' első füzethez maga készített előszót, mellynek helyén a' Te értekezésed állott volna. Azonban minthogy Kritikai lapjainak iránya 's elrendelése egészen úgy lesz, mint a' hogy Te írsz azokrol Édes Barátom, 's hiszi, hogy javalásodat a' munka megnyeri: nagy bizodalommal kéret általam addig is, míg maga írhat, hogy szándéklott értekezésedet méltotassal számára elkészíteni, 's a' táskával²¹ hozzám utasítani; azzal kezdi el a' II. füzetet, melly sem idő sem elhatározott rendszerhez nem lévén szorosán kötve, az I^o után nem sokára jöhetne ki, mert a' munkában nem volna épen

¹⁸ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1830. dec. 15. KÖLCSEY 2007, 312–313.

¹⁹ Itt: királyi felelet; tartalmára nézve lásd KÖLCSEY 2007, 723–734.

²⁰ Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1830. dec. 14. KÖLCSEY 2007, 310.

²¹ Kölcseynek lehetősége volt a Károlyi-uradalom iratait szállító „táskában” a hivatalos posta megkezdésével levelet és kisebb csomagot küldeni Nagykárolyból Pestre.

*fogyatkozás. Tedd meg édes Barátom. Én Bajzától nem is várhatok jónál, deréknél egyebet: 's bizonyosan Neked sem lesz okod bánni, hogy szép 's hasznos céljád elősegíted.'*²²

A kritikáról írott, cím nélküli tanulmány kéziratán álló keltezés tanúsága szerint Kölcsey Csekén 1830. december 26-án kezdett neki az értekezésnek, ami azt mutatja, hogy nem Bártfay közvetítői levele hatására látott neki a munkának. A befejezés dátuma 1831. január 6., ami a kezdést jelölő dátumtól eltérő módon van a kéziratra rájegyezve. Minden bizonnyal tehát ezt az időpontot a munka végeztével írta Kölcsey a kézirat elejére úgy, hogy ezúttal helyet nem adott meg.²³ Ez azért bír jelentőséggel, mert 1831. január 9-én Pécelről Bártfayhoz írott levelében arról számol be, hogy „hatodfél keserves napokat” utazással töltvén délelőtt megérkezett Szemeréékhez.²⁴ Mindez azt jelenti, hogy január 4-én indult el, és hogy értekezését út közben fejezte be. Így korábbi levelével összhangban Pécelre / Pestre érkeztek módjában volt Bajzának átnyújtani az írást. Nincs nyoma annak, hogy azonnal kereste volna a kapcsolatot a Kritikai Lapok kiadójával, és hogy pesti barátai mikor tudták meg, hogy Pécelen van. Bártfay valamikor január 5-e után²⁵ Károlyi György társaságában elhagyta Pestet, és január 19-én Nagykárolyban úgy tudta, hogy Kölcsey Csekén van.²⁶ Kölcsey január 9-ei levelére pedig Bártfay felesége reagált.²⁷

Január 12-én Bajza hosszú levélben válaszolt Kölcsey addig felelet nélkül hagyott soraira. A címzés nem maradt fenn, és a feladó semmi jelét sem adta annak, hogy tudott volna Kölcsey Pécelre való megérkezéséről, bár nem lehet kizárni, hogy a hír Bártfay távolléte ellenére eljutott hozzá. A szerkesztő arról sem érdeklődött, hogy készül-e, vagy esetleg elkészült-e már a kért előszó, hanem magától értetődő módon még jövőben megírandó műnek tekintette a kritikáról szóló tanulmányt. Ebből a feltételezésből és a sürgető körülményekből következően sajnálatos, de megváltoztathatatlan tényként kezelte, hogy Kölcsey értekezése helyett a saját maga általa írott *Vezérszónak* kell az induló folyóirat programcikkeként szolgálni. A levél tehát őszinte vagy színlelt módon (nem lehet eldönteni) úgy van megírva, hogy a Kritikai Lapok kiadója – bizonyos felelősség elvállalása mellett – akképpen tűnjön fel, mint aki az adott pillanatban már semmit nem tehet annak érdekében, hogy Kölcsey értekezése beköszöntő cikként jelenhessen meg a folyóirat első számában. „*Kedves volt értenem azon meleg részvételt – szól Bajza levele –, mellyel a' Tekintetes Úr kérésemet fogadta: de még inkább kedves volt az a' bizodalmas 's baráti szivességgel teljes megszólítás, melly a' Nov. 15d. írt levélből felém zeng. Az engem a' legnagyobb mértékben buzdít hogy a' »tövises pályára« lépni ne rettegjek; emez a' legtisztább derülettel fog emlékezeteimben élni. Méltóztassék elfogadni amazért köszönetemet, emezért keblem' viszon érzéseit, mellyek a' Tekintetes Úr iránt szeretet- 's tisztelettel vannak eltelve.*

A' Kritikai lapok még csak ma (Januarius 12d.), adattak censorhoz 's két nap mulva mennek nyomtatás alá, ha akadály nem történik. Felette kár, hogy a' Tekintetes úr' érteke-

²² Bártfay László Kölcsey Ferenchez, 1830. dec. 25. KÖLCSEY 2007, 315. A levelet Kölcsey nagyon későn kapta kézhez, hiszen Kende Zsigmond csak jan. 19-én küldte ki Nagykárolyból Csekébe, nem tudván, hogy a címzett időközben elutazott Pestre. Vö. Kende Zsigmond Kölcsey Ferenchez, 1831. jan. 19. KÖLCSEY 2007, 323–324, 734–735.

²³ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 2832. 64. fólió rektója.

²⁴ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1831. jan. 9. KÖLCSEY 2007, 318.

²⁵ Vö. SZÉCHENYI 1934, 175.

²⁶ Kende Zsigmond Kölcsey Ferenchez, 1831. jan. 19. KÖLCSEY 2007, 323–324.

²⁷ Bártfay Lászlóné Kölcsey Ferenchez, 1831. jan. 13. KÖLCSEY 2007, 321–322.

zése a' kritikáról belé nem jöhetett. De annak én vagyok az oka. Nem láttam előre az akadályokat, melyek a' nyomtatást szinte mostanáig lehetetlenné tették 's rövid időt határoztam a' munkák' elkészítésére. Azonban, ha az említett értekezést szives lesz a' Tekintetes Úr elkészíteni a' második füzet' számára, melly szinte nem sokára kijöhet, örömmel és köszönettel veendem. Horvát Endrének Árpád című nagy eposát, melly most nyomtattatik, ha kedve volna a' Tekintetes Úrnak recenseálni, méltóztassék tudomra adni, én majd elküldöm mihelyt kész lesz.

A' mi igen tisztelt Bártfay barátunkhoz írt levélből értem, hogy a' Tekintetes Úr azt ohajtaná, ha a' Kritikai lapok nem csak aesthetikai tendenciájuk volnának. Az én ideám elejétől fogva ez volt, 's most is az, 's örvendek hogy véleményem a' Tekintetes Úréval egyez.

Az első füzet' foglalatja ez:

Előszó, tőlem. **Bírálatok:** 1) Gruber, *historia lingvae hungaricae*, 2) Kazinczy, *Sz[ent]. hajdan' gyöngyei*. 3) *Praktische ungrische Sprachlehre von Johann Grafen Mailáth*, 4) *Gemählde von Ungarn von Csaplovics*. 5) *Lengyel György' meséje*. 6) *Bökversek és Esmék Honvárytól (Sz[ent] Miklósy)* 7) *Kazinczy pindarusi ódája (a' Tekintetes Úrtól névtelenül lesz adva.)* 8) *Sas nevű magyar folyóírás' jelentése*. 9) *Thewrewk, Balogh János biographiája*.

Figyelmeztetések: 1) *A' Hitel* című munka' Taglatatja, gróf Dezsewffy Józseftől. 2) *Toldalék-észrevételek a' Hitel* című munkához. 3) *Észrevételek a' Muzarionra, Szalay Lászlótól*.

Ötletek (Einfälle) Ezen cím alatt minden nemű theoretikus észrevételek, egyes gondolatok, rövid elme villanások lesznek adva; részint eredetiek, részint excerpálva [(lat.) kivonatolva] hazai 's külföldi írókból. Olly gondolatok, mellyeket hasznos, talán szükséges is többször elmondani. Itt lesznek rövid jelentések és tudósítások, mellyekben néha a' horatiusi *ridiculum* és *acre*²⁸ szabadon foghatja üzni játékeit.

Toldalékul adatik ezen 1. füzet mellé: *Észrevételek a' conversations-lexikoni pörhöz gróf Dezsöffy József ellen*.

Mihelyt a' nyomtatást elhagyja a' könyv azonnal fogok egy példánnyal szolgálni, hogy a' Tekintetes Úr láthassa, milly szellemben van az redigálva. – A' nyomtatással sietnem kell, a' gróf Dezsewffy ellen írt felelet miatt, melly már eddig is igen elkésett. Különbem bevártam volna a' Tekintetes Úrnak *Pestre jövetelét*.²⁹ Nem fér kétség ahhoz, hogy ekkorra a Kritikai Lapok első száma már meg volt szerkesztve, hiszen az itt közölt tartalomjegyzék csupán minimálisan tér el a február 24-én megjelent³⁰ kötet tartalmától.³¹ Mégis nehéz nem hangot adni annak a gyanúnak, hogy Bajza szándékosan intézte úgy a dolgokat, hogy Kölcsey tanulmánya csak a második kötetben kapjon helyet. A gyanút erősíti Bajza 1829. szeptember 6-án Toldyhoz írott levele, melyben a Kritika Lapokkal kapcsolatos elképzeléseiről így ír: „Az első füzetet mi töltenők-be négyen [Bajza, Toldy,

²⁸ Bajza az alábbi szövegre utal: „Ridiculum acri / fortius et melius magnas plerumque secat res.” „hisz a tréfa nemegyszer nagy kérdést is jobban elüt, mint nagyszavu érvek.” (Horváth István Károly fordítása.) (HORATIUS, *Sermones*, I, 10, 14–15. In: HORATIUS 1961, 416–417. Vö. KÖLCSEY 2007, 733.)

²⁹ Bajza József Kölcsey Ferenchez, 1831. jan. 12. KÖLCSEY 2007, 319–320.

³⁰ Vö. Kazinczy Ferenc Romy Károly Györgyhöz, 1831. márc. 8. KazLev, XXI, 476.

³¹ A levélben említett műveket lásd KÖLCSEY 2007, 731–733.

Vörösmarty és Zádor György]. *A jövő füzetekhez meghívnám Kölcseyt, sőt akárkitől felvennék recenziót, ha jó volna*”.³² E sorok alapján talán nem jogtalan felvetni, hogy Bajza – bár valóban nagyra becsülte Kölcseyt, és folyóirata számára meg akarta nyerni munkatársnak – az előszó megírására csak színlelt udvariasságból és úgy kérte fel, hogy az idősebb pályatársnak ne legyen módja a szűkre szabott határidőt betartani. Persze nem zárható ki egy másik értelmezés sem, miszerint 1829 szeptembere és 1830 októbere között módosult Bajza szerkesztői elképzelése, és a későbbi időpontban valóban Kölcseyre szerette volna bízni a folyóirat beköszöntő cikkét. Bár az 1829-es elképzelés tendenciáját tekintve nem módosult, hiszen valóban Bajza, Toldy, Vörösmarty és Zádor írták tele az első kötetet, meg kell jegyezni, hogy ebben Kölcsey egy kritikája is helyet kapott, ami a korábbi elvek fellazulására mutathat, és érvként szolgálhat ez utóbbi értelmezés mellett. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy Toldy felkérésére Kölcsey még 1826-ban írta ezt a bírálatot a formálódó Kritikai Lapok számára Kazinczy egy Pindarosz-fordításáról,³³ aminek elhagyása talán sértés lett volna, és ez a bírálat beleillett a kötet koncepciójába is, mivel itt kapott helyet Toldynak a Pyrker-pört kirobbantó, támadó hangvételű recenziója³⁴ Kazinczy egy másik fordításáról. Kölcsey bírálatát tehát különösen erős kényszerítő szempontok alapján kerülhetett be az első füzetbe, és emiatt kevésbé lehet ebből a tényből az 1829-es szerkesztői koncepció fellazulására következtetni.

Adatok hiányában nem tudható, hogy Kölcsey maga miként értékelte ezt az esetet. Annyi biztos, hogy a kéziratot átadta, vagy eljuttatta Bajzának, mert 1831 őszén Bártfay segítségét kérte annak visszaszerzésekor: „Bajzának mond.: ohajtanám a' Kritikáról irrt értekezésemet itthon is birni. Azért, ha párját vette, az eredetit utasítsa hozám. Mint állanak a' kritikai lapok, vagy a' mint szegény K[azin]czy egykor írta: a' kritikai pellengér?”³⁵ Bártfay intézkedett a kézirat ügyében, és november 9-én röviden tájékoztatta barátját a folyóiratról is: „A' Kritikáról irrt értekezésedet, úgy hiszem, Szalay [László] viszi magával vissza. Mása vétetett, 's a' készülő Krit[ikai]. lapok 2d. füzetében, mint hallom, legelől jó ki.”³⁶ Kölcsey hamarosan nyugtázza kézírata megérkezését: „vettem Szalay által kritikáról szolló kéziratom' csomóját”.³⁷ Míg ez az üzenetváltás zajlott, Bajza jelentkezett Kölcseynél Kazinczy hagyatékával kapcsolatos ügyekben, és ennek során szót ejtett a folyóiratról is: „A' **Kritikai lapok** ' II dik Füzeté December' elején megy nyomtatás alá. Nem volna e kedve tisztelt Barátom Uramnak valamit Vörösmartytól recenseálni az epicumok közül? Vagy a' drámákból Csongort? mellyről, úgy hiszem, még legtöbb kedvezőt lehetne mondani. Vagy nem volna e kedve Horvát Endre' Árpádját? – Tudom, hogy a' deputacionale operatumok [küldöttségi munkálatok; tartalmilag lásd. KÖLCSEY 2007, 810.] 's általán fogva a' vármegye' dolgai igen elfoglalják: de sebes dolgozó, mint Barátom Uram, fogna találni magának időt. – A' Kritikai lapoknak nagy publicumok van. Három hónap alatt 600

³² Bajza József Toldy Ferenchez, 1829. szept. 6. BAJZA–TOLDY 1969, 472.

³³ Lásd *Jegyzetek a' Kazinczy által fordított pindarusi ódára*. In: KÖLCSEY 1960, I, 683–689; az írás elkészültéről Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1826. dec. 4. KÖLCSEY 2007, 151; Toldy Ferenc Bajza Józsefhez, 1826. dec. 11–13. BAJZA–TOLDY 1969, 368 [dec. 13.].

³⁴ [Toldy Ferenc], *A' szent hajdan gyöngyei*, Kritikai Lapok, I. füzet, 1831, 13–23.

³⁵ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1831. okt. 21. KÖLCSEY 2007, 408.

³⁶ Bártfay László Kölcsey Ferenchez, 1831. nov. 9. KÖLCSEY 2007, 420.

³⁷ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1831. nov. 22. KÖLCSEY 2007, 424.

*példány csaknem egészen elkélt.*³⁸ Erre a levélre Kölcsey nem válaszolt, csak Bártfayt kérte meg, mentse ki őt Bajzánál a hallgatásért.³⁹ A következő évben Bajza és Kölcsey váltottak egymással levelet, sőt valószínűleg személyesen is találkoztak,⁴⁰ de nincs dokumentálható nyoma annak, hogy a kritikáról szóló tanulmány szóba került közöttük. Annak ellenére nincs, hogy az idézett ígérettel szemben a Kritikai Lapok második kötete 1832 folyamán sem jelent meg. Erre csak 1833. március 16-án került sor.⁴¹ Bajza néhány napra rá elküldte a tiszteletpéldányt benne *A' kritikáról* címet viselő tanulmánnyal⁴² az alábbiak kíséretében: „*Szerencsém van a' Kritikai Lapok Ildik füzetéből ezennel egy példánnyal szolgálni 's egyszersmind szíves köszönetemet jelenteni, hogy azt nagy becsű értekezésével elősegélni méltóztatott. – Tudom hogy a' kerületi jegyzőség, melyet kedves barátom uram viszen 's olly fényesen viszen, igen sok idejét veszi-el; de talán nem még is mindent 's így leszen ideje e' különben is kis könyvecskén által futni 's felőle véleményét egyikét sorban legalább közleni, nyíltan és őszintén, mint egy tiszta keblű férfitól – millyennek barátom uramat ismerni szerencsém van – az ügy, a' dolog kívánja. Nem azt kérem, hogy buzdítassam, talán kedvezések által, hanem azt, hogy tanítassam, a' mit csak úgy lehet elérnem, ha nyílt 's alapos itéleteket hallok.*”⁴³ A kötet március 26-én jutott Pozsonyban Kölcsey kezébe, amit Szemerének a következő nap jelzett is: „*Tegnap vettem Bajzától egy levéllel együtt a' Kritikai lapok' 2dik füzetét.*”⁴⁴ Néhány nappal később Bajzának is nyugtázta a küldeményt. Saját cikkére nem reflektál, de a folyóirat ezen számáról általánosságban és néhol részletezve is megfogalmazza udvarias, de meglehetősen elutasító véleményét: „*Fogadja el barátom uram köszönetemet a Kritikai Lapok példányáért. Olvastam azt, bár nem oly figyelemmel mint otthoni nyugalomban szoktam; itt a mi articulusaink és paragrafusaink, s egyéb száraz hidegségeink a léleknek oly útát szabnak, mely legalább nem a szép országának útja. Óhajtottam volna azonban ez ajándékozott füzetben is, mint az elsőben, recenziókat találhatni; de barátom uram jónak látta azt egészen csatapiaccá tenni.*”⁴⁵

³⁸ Bajza József Kölcsey Ferenchez, 1831. okt. 26. KÖLCSEY 2007, 414.

³⁹ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlóhoz, 1831. nov. 22. KÖLCSEY 2007, 424.

⁴⁰ Vö. TAXNER 1992, 329–330.

⁴¹ Lásd a Kritikai Lapok, II. füzet, 1833, kolofonját.

⁴² KÖLCSEY Ferenc, *A' kritikáról*, Kritikai Lapok, 1833, II. füzet, 1–40.

⁴³ Bajza József Kölcsey Ferenchez, 1833. márc. 22. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Szemere-tár, XIII, 18. Vö. CSÁSZÁR 1910, 367.

⁴⁴ Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1833. márc. 27. KÖLCSEY 1960, III, 521.

⁴⁵ Kölcsey Ferenc Bajza Józsefhez, 1833. ápr. 1. KÖLCSEY 1960, III, 524.

BIBLIOGRÁFIA

- BAJZA–TOLDY 1969
BAJZA József és TOLDY Ferenc *Levelezése*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 9).
- CSÁSZÁR 1910
R. [CSÁSZÁR Elemér], *A Szemere-tár Bajza-levelei*, ItK, 1910, 226–243, 364–377.
- HORATIUS 1961
Quintii HORATII FLACCI *Opera omnia* / Quintus HORATIUS FLACCUS *Összes versei*, szerk. és a fordítást ellenőrizte BORZSÁK István és DEVECSERI Gábor, latin szöveg gondozása és bev. BORZSÁK István, utószó DEVECSERI Gábor, jegyz. SZEPESSY Tibor és BORZSÁK István, Budapest, Corvina, 1961 (Kétnyelvű Klasszikusok).
- KazLev
KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Bp., 1890–1911; XXII, s. a. r. HARSÁNYI István, Bp., 1927; XXIII, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Budapest, Akadémiai, 1960.
- KÖLCSEY 1960
KÖLCSEY Ferenc *Összes művei*, I–III, s. a. r. SZAUDER Józsefné, SZAUDER József. Budapest, Szépirodalmi, 1960
- KÖLCSEY 2003
KÖLCSEY Ferenc, *Irodalmi kritikák és esztétikai írások: I. 1808–1823*, s. a. r. GYAPAY László, Budapest, Universitas, 2003 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖLCSEY 2007
KÖLCSEY Ferenc *Levelezés: II. 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Budapest, Universitas, 2007 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- SCHLEGEL 1825
SCHLEGEL, August Wilhelm: *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur*, I–IV, Wien, Ch. F. Schade, 1825.
- SZÉCHENYI 1934
Gróf SZÉCHENYI István *Naplói*, IV, (1830–1836), szerk., bev. Dr. VISZOTA Gyula, Budapest, a Magy.[ar] Tud.[ományos] Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1934 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai).
- TAXNER 1992
TAXNER-TÓTH Ernő: *Kölcsey és a magyar világ*, Budapest, Akadémiai, 1992.
- VISZOTA 1914
VISZOTA Gyula, *Kölcsey Ferencz ismeretlen akadémiai dolgozatai*, ItK, 1914, 236–247, 354–368, 441–451.

